

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН

КРЕТ Роман Михайлович

УДК 327.39 (476):339.9

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА БІЛОРУСІ
В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми
міжнародних систем та глобального розвитку

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету.

Науковий керівник кандидат історичних наук, професор
ПОСТОЛОВСЬКИЙ Руслан Михайлович,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
ректор

Офіційні опоненти доктор політичних наук, професор
ФЕДУНЯК Сергій Георгійович,
Чернівецький національний університет
ім. Юрія Федьковича,
професор кафедри міжнародних відносин

кандидат історичних наук
ТОЛСТОВ Сергій Валеріанович,
Інститут світової економіки
і міжнародних відносин НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу трансатлантичних досліджень

Захист дисертації відбудеться „27” січня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.176.02 в Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України за адресою: 01030, м. Київ, вул. Леонтовича, 5.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 01030, м. Київ, вул. Леонтовича, 5.

Автореферат розісланий „ 23 ” грудня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат політичних наук

О.В. Сушко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження визначається тим, що Україна та Білорусь є сусідніми державами, які мають багатовікову традицію взаємин, спільний історичний досвід, тісні економічні, торговельні, культурні, гуманітарні зв'язки, спільні проблеми у розбудові державності, а також у протистоянням глобальним викликам розвитку.

Починаючи з 2007 року, білоруська влада приділяє велику увагу регіональному співробітництву як новому виміру зовнішньої політики, зокрема особлива роль у цьому відводиться розвиткові відносин з Україною. Так, у квітні 2009 року президент Білорусі визначив пріоритетність двосторонніх відносин у посланні Національним зборам: „Настав час наповнити білорусько-українські відносини принципово новим змістом. Тим самим ми зробимо вагомий внесок у забезпечення суверенного статусу наших держав, підвищимо геополітичне значення Східноєвропейського регіону”.

Сьогодні Київ і Мінськ активно розбудовують економічну співпрацю у рамках „Східного партнерства”, білоруський напрям має значні перспективи у контексті розвитку Балто-Чорноморсько-Каспійських транспортних проєктів, зокрема перевезень за напрямком Балтійське море – Чорне море через Литву, Білорусь і Україну.

У сфері енергетики відносини з Мінськом мають значний потенціал для транспортування української електроенергії до країн Балтії і каспійської нафти до Білорусі, а також існує можливість зберігання природного газу в українських підземних сховищах для білоруських потреб.

Крім того, періодичні газові кризи підтвердили необхідність співпраці й координації дій України і Білорусі як двох головних стратегічних транзитерів газу з Росії до ЄС, оскільки така координація є вигідною як для Києва, так і для Мінська.

Водночас у двосторонніх відносинах залишаються невирішені питання, пов'язані, зокрема із завершенням усіх процедур щодо делімітації та демаркації спільного кордону. Українсько-білоруський кордон залишається нерегульованим через нератифікацію відповідної угоди білоруською стороною, проте позитивне вирішення цього питання могло б усунути одну із серйозних перешкод для України в отриманні безвізового режиму з боку ЄС.

Актуальність теми дослідження визначається потребою науково-практичного осмислення концептуальних основ, особливостей та спонукальних мотивів зовнішньої політики Білорусі у контексті

геополітичних трансформацій, що відбулися у Східній Європі за останні двадцять років.

Для вітчизняної політології і дипломатії дослідження зовнішньополітичного курсу Мінська набуває особливого значення з огляду на те, що Білорусь має практичний досвід розбудови стратегічного партнерства з Росією, що дає можливість всебічно враховувати вірогідні ризики та коригувати моделі поведінки для нового політичного керівництва України.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету в межах теми „Всесвітня історія в контексті сучасної цивілізації” (протокол №4 від 11.01.2000р.)

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є цілісний аналіз еволюції білоруської зовнішньої політики, починаючи від періоду її становлення (1991-1993 рр.), розвитку в умовах домінанти східного вектора (1994-2007) і, нарешті, до кристалізації багатовекторного підходу, що характеризує міжнародний курс Мінська з 2007 року.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких дослідницьких **завдань**:

- систематизувати джерельну та узагальнити концептуальну базу з проблематики білоруської зовнішньої політики після 1991 року;
- виявити основні передумови, чинники, етапи та колізії стратегічного партнерства Білорусі та Росії у контексті розбудови „Союзної держави”;
- встановити особливості західного виміру білоруської зовнішньої політики в умовах зміцнення політичної влади О. Лукашенка;
- проаналізувати концептуальні зміни в політиці Мінська стосовно Європейського Союзу та НАТО в умовах європейської і євроатлантичної інтеграції;
- з'ясувати особливості взаємодії Білорусі та України в контексті „східної політики” ЄС.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Республіки Білорусь, **предмет** дослідження – еволюція зовнішньополітичного курсу Мінська в умовах геополітичних трансформацій, що відбувалися у Східній Європі в постбіполярний період.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є політико-системний підхід, що дає можливість здійснити комплексний аналіз процесу формування та здійснення зовнішньої політики Білорусі під впливом внутрішніх і міжнародних факторів. Використання даного підходу дає змогу сформуванню комплексне бачення еволюції

зовнішньополітичного курсу Мінська та виявити закономірності впливу системи міжнародних відносин на цей процес.

Виходячи з різноплановості проблематики дисертаційної роботи та поставлених завдань, автор використовує порівняльний аналіз для виявлення суті відмінностей у формально-тотожних процесах, що співвідносяться з конкретними історичними реаліями. Враховуючи ту обставину, що геополітично Білорусь розташована між двома „центрами сили” – ЄС та Росією, відповідно порівняльний аналіз європейського і російського векторів білоруської зовнішньої політики дає підставу поділити її на періоди та визначити їх характерні особливості. Крім того, такий підхід дає можливість уникнути односторонніх оцінок, які б перебільшували або, навпаки, применшували б значення окремих подій та явищ в контексті досліджуваної теми.

Дисертант виходив з того, що вирішення завдань дослідження неможливе без дотримання принципу історизму, оскільки його використання передбачає розгляд минулого з урахуванням тих змін, що відбувалися не тільки з предметом (об'єктом) дослідження, а й з усіма пов'язаними з ними процесами та явищами. Завдяки цьому процес формування білоруської зовнішньої політики розглянуто як важливу складову посткомуністичної трансформації Білорусі в постбіполярну епоху.

Наукова новизна одержаних результатів, які визначають особистий внесок автора і виносяться на захист, полягає в тому, що:

- уточнено та структуровано концептуальні підходи до категорійно-аналітичного апарату дослідження, систематизовано і поглиблено на основі широкого кола оригінальних джерел теоретико-методологічні підходи до проблематики білоруської зовнішньої політики і доведено, що вони полягають у використанні комплексного аналізу в процесі формування та здійснення зовнішньої політики Білорусі під впливом внутрішніх і міжнародних факторів, що уможливило виявлення закономірності впливу системи міжнародних відносин на еволюцію зовнішньополітичного курсу Білорусі;

- з'ясовано передумови, чинники та етапи стратегічного партнерства Білорусі та Росії у контексті розбудови „Союзної держави” і доведено, що зовнішньополітичний курс Мінська формувався в умовах геополітичного впливу Росії, а також визначено, що провідними концепціями білоруської зовнішньої політики є концепції нейтралітету, російсько-білоруського партнерства та багатовекторності;

- встановлено, що західний вимір білоруської зовнішньої політики визначається зміцненням політичної влади О. Лукашенка, а також трансформацією у контексті східної політики ЄС;

- з'ясовано, що концептуальні зміни зовнішньої політики Білорусі зумовлені політикою співробітництва Європейського Союзу та НАТО, що свідчить про прагматику політичного співробітництва західними партнерами та усвідомлення необхідності міжнародної співпраці з ЄС та Альянсом;

- проаналізовано напрями взаємодії Білорусі та України у двосторонньому та регіональному вимірах, і доведено, що перспектива двостороннього співробітництва перебуває у прямій залежності від поточних російсько-білоруських і білорусько-європейських відносин, які позначаються на ступені нестабільності та кон'юнктурності.

Хронологічні рамки охоплюють період з початку 90-х років минулого століття, коли принципи зміни у світовій системі міжнародних відносин призвели до розпаду СРСР, утворення СНД та переходу європейських інтеграційних процесів у політичну площину, й завершуються 2010 роком, коли Білорусь стала учасником „Східного партнерства”.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації поглиблюють розуміння витоків та особливостей білоруської зовнішньої політики, її стратегічної спрямованості й мотивації в контексті постбіполярних трансформацій у Східній Європі.

Результати дослідження можуть бути використані в практично-політичній діяльності МЗС України, у діяльності інших урядових політичних і громадських інституцій у процесі двосторонніх відносин України та Білорусі, у рамках програми ЄС „Східне партнерство”, подальших наукових дослідженнях проблеми розвитку країн Східної Європи, зовнішньої політики Білорусі, при розробці та викладанні курсів „Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики”, „Історія дипломатії”, „Зовнішня політика країн СНД”, різноманітних спецкурсів для студентів гуманітарних факультетів вузів.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи викладено у доповідях та виступах на міжнародних науково-практичних конференціях: міжнародній науковій конференції „Права людини в контексті політичної глобалізації” (Рівне, 2008 р.); міжнародній науково-практичній конференції „Роль вищих навчальних закладів України і Польщі у процесі інтеграції України до європейської спільноти” (Рівне, 2009 р.); під час українсько-польського семінару на тему „Концептуальні засади сучасної міжнародної політики: „Константи” і „змінні”, у м. Рівне (9-10 грудня 2008р.); звітній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу та студентів (Рівне, 2010

p.); другій міжнародній науково-практичній конференції молодих дослідників, аспірантів, магістрантів (Рівне, 9-10 грудня 2010р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у чотирьох наукових статтях, які надруковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 208 сторінок, з них обсяг основного тексту – 172 сторінки, список використаних джерел налічує 274 найменування англійською, німецькою, білоруською та російською мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено мету і завдання, визначено об'єкт та предмет дослідження, хронологічні рамки, сформульовано методологічну основу роботи, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження та публікацій, подано загальну характеристику роботи.

У **першому розділі** – „**Теоретико-методологічні засади і джерельна база дослідження**” – досліджуються концептуальні виміри зовнішньої політики, окреслено методологічний апарат, розглянуто джерельну базу дослідження.

Підрозділ 1.1. – „*Теоретико-методологічні засади дослідження*” – містить характеристику базових понять і категорій, ключових аспектів формування зовнішньої політики і аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників, які формують зовнішньополітичний курс Республіки Білорусь.

Критично застосовуючи загальнонаукові методи і суто метод політичного аналізу, автор системно аналізує проблему зовнішньої політики, уточнює її категорійно-понятійний апарат. Серед інших методів особливе значення мають структурно-функціональний аналіз та метод синтезу, які стали базовими для системного висвітлення розглядуваної проблеми – дослідження колізій відносин Республіки Білорусь з Росією, Україною, НАТО та ЄС на різних історичних етапах.

Теоретичним підґрунтям для вироблення авторського концептуального підходу до висвітлення теми, зокрема, послуговували наукові праці К. Симонова, Дж. Мангейма, М. Брауна, Л. Пала, А. Коваленка, М. Хрустальова, Д. Веймера і Е. Вайнінга, Р. Куглера та інших дослідників, в яких розглядалися основні принципи методології наукового передбачення, питання методики політичного прогнозування та практика політичного прогнозування у західних країнах.

Принцип історизму дав можливість дослідити всебічне вивчення політичних явищ і процесів білоруської зовнішньої політики в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи.

Закономірності розвитку зовнішньої політики Білорусі виведено з урахуванням конкретно-історичного часу, тобто застосовано принцип об'єктивності та діалектичного пізнання зовнішньополітичної діяльності Республіки Білорусь.

У підрозділі 1.2. – „Джерельна база та стан наукової розробки дослідження” – проаналізовано значний обсяг документів і наукової літератури з питань зовнішньої політики Республіки Білорусь, частина з яких вперше запроваджується в науковий обіг. Це конституційні та нормативно-правові акти, що визначають зовнішньополітичний механізм Білорусі, програмні документи керівництва країни, інтерв'ю та матеріали прес-конференцій президента Білорусі з питань зовнішньої політики, офіційні матеріали МЗС РБ. Значну групу джерел становлять декларації, договори, угоди, документи вищих органів влади, виступи перших осіб держави, політичних діячів.

Реалізації завдань і цілей дисертації сприяло також вивчення матеріалів суспільно-політичної дискусії, котра триває з початку 1990-х років, про концепцію зовнішньої політики Білоруської РСР та проектів документів, пов'язаних зі спробами Парламенту і Міністерства закордонних справ концептуально визначити цілі та пріоритети зовнішньої політики суверенної Білорусі.

Що стосується безпосередньо теми дослідження, то її окремі аспекти і питання отримали в різні часи досить широке, хоча і неоднозначне висвітлення в працях вітчизняних та зарубіжних авторів, які з метою їх наукового аналізу й оцінки можна умовно поділити на три групи: дослідження білоруських теоретиків і практиків міжнародних відносин, праці українських і російських політологів-міжнародників, публікації західних дослідників з означеної наукової проблеми, в яких обґрунтовано різні підходи до процесу становлення і формування зовнішньої політики Республіки Білорусь.

З-поміж них на особливу увагу заслуговують узагальнюючі праці, пов'язані з визначенням пріоритетів зовнішньої політики Білорусі, написані в різні часи і з різних позицій, але насичені величезним фактичним матеріалом, який був використаний автором під час роботи над темою дослідження.

Вагомий внесок в розвиток білоруської науки у сфері міжнародних відносин зробили В. Улахович, А. Розанов, О. Шарапо, Ю. Бровко, В. Карбалевич, О. Челядинський, Л. Заїко, В. Снапковський,

А. Русакович, О. Тихомиров та інші, які розглянули концептуалізацію та визначення пріоритетів зовнішньої політики Білорусі.

Одним з найпоширеніших видів публікацій з проблематики зовнішньополітичного вибору Білорусі є колективні монографії і матеріали, видані за підсумками республіканських і міжнародних конференцій, семінарів і „круглих столів” тощо, присвячені російсько-білоруським відносинам в контексті європейської інтеграції, координації зовнішньополітичних зусиль Росії і Білорусі з питань безпеки, проведення спільної політики по відношенню до євроструктур – НАТО та ЄС.

Джерельну базу доповнюють праці, присвячені відносинам Білорусі з Європейським Союзом. Ця проблематика висвітлюється в публікаціях О. Достанко, А. Садовської, О. Манасва, Л. Хухлиндіної тощо.

З 1991 року в Україні вийшла низка праць, присвячених окремим аспектам і напрямкам зовнішньої політики Білорусі – Г. Перепелиці, О. Долженкова, І. Вівчар, І. Недокуса, С. Сlishової, В. Мартинюка та інших, у яких висвітлюються питання еволюції білорусько-російських відносин, аналізуються позиції обох країн в різних регіонах світу та сфери перетинання їх інтересів в сучасній системі міжнародних відносин.

Варто зазначити, що у 90-х роках ХХ століття білоруська проблематика стала однією з актуальних тем російської наукової думки, яка постійно привертає увагу і свідчить інтерес науковців РФ до розвитку політичних процесів у Білорусі. Йдеться про публікації В. Ніконова, А. Мошеса, С. Караганова, Д. Фурмана, Н. Пастухової та інших, в яких обґрунтовувалася необхідність розбудови тісних зв'язків з Білоруссю, з нових позицій розглядалася система двосторонніх і багатосторонніх взаємин СНД з урахуванням регіональних і загальносвітових глобальних процесів.

Суттєву роль для висвітлення теми відіграла група джерел західних дослідників, зокрема, праці А. Зама, А. Лоренза, Р. Лінднера, Х. Тімерманна, А. Рара тощо, в яких аналізують становлення сучасної білоруської держави як суб'єкта міжнародних відносин.

Узагальнення наукової літератури з питань висвітлення білоруської зовнішньополітичної проблематики дало змогу визначити кілька основних аспектів, що дає додаткові підстави для висновку, що наукова проблема представлена у політологічній літературі фрагментарно і потребує систематизації, концептуалізації та фактичного підтвердження. Зокрема деякі публікації позбавлені наукової обґрунтованості та відповідної джерельної основи і виконані для задоволення поточних політичних потреб. Утім, об'єктивні конкретно-історичні й узагальнюючі концептуальні дослідження актуальних проблем зовнішньої політики Республіки Білорусь з урахуванням їх науково-практичного значення

вкрай потрібні, особливо через складність процесу усвідомлення національних інтересів Білорусі та суперечливість при визначенні пріоритетних напрямів її зовнішньої політики в умовах інтеграційних трансформацій. Зазначене пояснюється також і тим, що у концептуальному сенсі зовнішня політика Білорусі ще й на даному етапі перебуває у стадії активного пристосування до геополітичних трансформацій, що відбуваються у Східній Європі.

У другому розділі – „Становлення міжнародного курсу Республіки Білорусь у 1990-х рр.” – здійснено аналіз концептуальних засад зовнішньої політики незалежної Білорусі щодо стратегічних відносин з Росією, розглянуто фактори, які впливають на формування взаємовідносин з ЄС і НАТО.

У підрозділі 2.1. – *„Концептуальні засади зовнішньої політики незалежної Білорусі”* – акцентується увага на проблемі формування зовнішньої політики Республіки Білорусь, що відображено у таких документах, як Декларація про державний суверенітет, яка визначає політичний курс країни, протокол про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД), проекти створення в Центральній Європі без’ядерної зони й добровільної відмови Білорусі від ядерної зброї.

Починаючи з 1993 року, став набувати обрисів інший зовнішньополітичний курс РБ – курс на реінтеграцію СРСР, тобто відновлення СРСР на новій основі або відновлення зв’язків з Росією в умовах створення Союзної держави Росія-Білорусь. Вагомим чинником зовнішньої політики РБ стало рішення Парламенту від 9 квітня 1993 року про вступ до системи колективної безпеки країн СНД (ОДКБ).

З обранням у липні 1994 року президентом Білорусі Олександра Лукашенка у країні розпочалася радикальна реорганізація державних структур, трансформація зовнішньополітичної стратегії, що загострило політичну кризу в державі.

Відтак у першій половині 1990-х років ХХ століття в Білорусі тривав активний пошук зовнішньополітичної концепції і в умовах жорстких реалій перших років незалежності кристалізувався рівень прихильності білоруських політичних еліт до певного геополітичного курсу.

Підрозділ 2.2. – *„Розбудова стратегічних відносин з Російською Федерацією”* – присвячено дослідженню еволюції відносин РБ з Росією.

Послідовне зближення з Москвою становить стратегічний напрямок зовнішньої політики Білорусі і є одним з визначальних чинників розвитку країни загалом. Дотримуючись задекларованого напрямку зовнішньої політики, Білорусь послідовно здійснює політичні кроки щодо зближення політичних, економічних, безпекових та міжнародних

стратегій Білорусі і РФ. Так, у квітні 1993 року набуло чинності рішення Парламенту про вступ Білорусі в систему колективної безпеки країн СНД; у січні 1995 року – узгодження щодо утворення Митного союзу двох країн; 2 квітня 1996 року було підписано Договір про утворення Співтовариства Білорусі і Росії; у квітні-травні 1997 року було підписано Договір та Статут Союзу Білорусі і Росії; 25 грудня 1998 року – Декларацію про подальше єднання Росії й Білорусі, Договір про рівні права громадян і Угоду про створення рівних умов суб'єктам господарювання; 8 грудня 1999 року – Договір про створення Союзної Держави.

Білорусь дотримується свого стратегічного напрямку зовнішньої політики – послідовного зближення з Росією, а розвитку двостороннього інтеграційного співробітництва свідчить про те, що білорусько-російське партнерство стало домінуючим в зовнішній політиці Мінська.

У підрозділі 2.3. – *„Західний вимір білоруської зовнішньої політики”* – розглядаються особливості відносин між ЄС і Білоруссю у 1990-х роках, а також вироблення нових позицій РБ стосовно НАТО.

Після встановлення дипломатичних відносин між Республікою Білорусь та ЄС у серпні 1992 року, в січні 1993 року Білорусь була включена до списку країн, що користуються перевагами спільної системи преференцій Європейського Союзу, проте з початком президентства О. Лукашенка зовнішня політика РБ стає більш ідеологізованою: послі західних країн – Великої Британії, Німеччини, Італії і Франції висловлюють свою заклопотаність у зв'язку з погіршенням політичної ситуації в країні; ситуацію в Білорусі обговорюють у політичному комітеті Ради Європи; в листопаді 1996 року резолюцію про становище в Білорусі прийняв Європейський парламент ЄС, в якій зазначалося про наявність серйозної конституційної кризи в цій країні.

Беззаперечним є той факт, що 15 вересня 1997 року Євросоюз ухвалив рішення, котре стало основою для ізоляції Білорусі в європейській інтеграційній політиці. Вагомим аргументом відносин РБ з ЄС став дипломатичний конфлікт через виселення у квітні 1998 року послів багатьох держав, у першу чергу західних, що спричинило прецедент: у липні 1998 року Рада Міністрів ЄС прийняла рішення про відмову у видачі О. Лукашенкові і вищим білоруським чиновникам в'їзних віз до країн Євросоюзу. Це означало, що збереження владної вертикалі для О. Лукашенка важливіше, ніж налагодження відносин з ЄС – потенційним партнером з питань модернізації країни. У роботі наголошується на причинах, котрі спонукали О. Лукашенка до нормалізації відносин із Заходом.

Крім того, окреслено форми співробітництва Білорусі з Організацією Північно-Атлантичного Договору. Зазначено, зокрема, що важливим етапом у цих відносинах стало забезпечення виконання білоруською стороною договорів про скорочення озброєнь, у тому числі щодо повного виведення ядерної зброї з її території; вивчення політичної та військово-політичної ситуації в республіці; військові інспекції НАТО в Республіку Білорусь, спільні дії у сфері контролю над озброєннями, робота з питань конверсії, налагодження контактів між військовими, співробітництво у сфері науки. Наголошується, що загалом відносини Білорусі з НАТО в 1990-х роках перебували в стадії складних еволюційних змін, що відображали тенденції внутрішньополітичної ситуації в РБ.

У розділі доведено, що в 1990-2000 роках в Білорусі тривав активний пошук зовнішньополітичної концепції та в умовах жорстких реалій перших років незалежності кристалізувався рівень прихильності білоруських політичних еліт до певного геополітичного курсу. Зміцнення політичного режиму О. Лукашенка спричинило кризу у відносинах Білорусі з ЄС і НАТО. Водночас конфлікт із Заходом сприяв активній розбудові проекту Союзу з Росією та нейтралізації політичної опозиції Білорусі.

У третьому розділі – „Прагматизація зовнішньополітичної стратегії Білорусі на початку XXI століття” – аналізуються колізії партнерства двох держав – Білорусі і Росії за час політичного керівництва двох російських президентів – В. Путіна і Д. Медведєва; розглядаються відносини РБ з НАТО і ЄС, а також характеризуються стан розвитку білорусько-українських відносин.

У першому підрозділі – „Партнерство Мінська і Москви в умовах зміцнення зовнішньополітичної самостійності Росії” – розкрито особливості формування динаміки партнерських відносин двох держав в умовах суперечливих політичних, економічних і соціальних процесів у різних сферах співробітництва. Пріоритетним напрямком політики президента Росії В. Путіна було налаштування на більш прагматичний підхід у відносинах з Республікою Білорусь, а дискусія щодо варіантів розвитку Союзної держави свідчить про кризу російсько-білоруських інтеграційних проектів з огляду на нову енергетичну політику Кремля.

Ключовим викликом російсько-білоруських відносин за період президентства В. Путіна стала прагматизація інтеграційного проекту, якою передбачалося до 2005 року загалом завершити широко задеклароване союзне будівництво, котре не набуло реальності.

Не сприяло поліпшенню відносин двох держав і президентство Д. Медведєва: продовжувалось охолодження й формалізація двосторонніх

відносин, загострилися відмінності в економічних і адміністративних моделях РФ і РБ, дедалі відчутно давалася взнаки агресивна стратегія російського олігархічного капіталу, зацікавленого не в інтеграції, а в поглинанні; відповідно виявлялися антагонізм правлячих еліт і бюрократичних систем, психологічні особливості й політичні інтереси перших осіб двох держав, неузгодженість інтеграційної моделі на програмному рівні, Союзна держава так і не стала об'єктом міжнародних відносин і в цьому сенсі є абсолютно недієздатним утворенням.

В другому підрозділі – *„Політика Мінська стосовно НАТО і ЄС у контексті європейської інтеграції”* – значна увага приділяється докладному вивченню співпраці Республіки Білорусь з НАТО і Європейським Союзом. Наразі наголошується на поліпшенні стану відносин з Північно-Атлантичним блоком, констатується активізація участі Білорусі у партнерських програмах Альянсу в різних формах.

Свідченням зближення з ЄС стало запрошення Мінська у 2009 році до участі в програмі „Східного партнерства”, а також готовність Білорусі протистояти геополітичному тиску з боку Росії.

Третій підрозділ – *„Білорусь і Україна в контексті східної політики Європейського Союзу”* – присвячено аналізу стану відносин двох країн, показано, що взаємозв'язки розвивалися стримано, ґрунтувалися на принципах прагматизму та добросусідства, з акцентом на пріоритетах національних інтересів партнерів.

Доведено, що причин зацікавленості Білорусі в налагодженні контактів з Україною є декілька, а саме: демонстрація досвіду європейської інтеграції України в контексті Угоди про асоціацію; усвідомлення білоруською владою політичних ризиків, що можуть виникнути внаслідок продовження авторитарного курсу всередині держави та обмеження відносин з сусідньою Україною; перспективи двостороннього співробітництва, в рамках яких Білорусь отримує можливість розширювати ринок збуту власної продукції на тлі скорочення ринку в Росії; Мінськ може спільно з Києвом розвивати економічно вигідні проекти з ЄС і отримати можливість залучувати європейські інвестиції в білоруську економіку; РБ дістає вигоду від двосторонніх економічних стосунків з Україною.

Зазначено, що у подальшому слід очікувати активізацію розвитку українсько-білоруських відносин як на двосторонньому рівні, так і в багатосторонньому форматі „Східного партнерства”, де Україна може стати головним партнером для Білорусі.

На основі дослідження зроблено висновок про те, що аналіз російсько-білоруських відносин у 1999-2010 роках свідчить про істотну кризу інтеграційного проекту. Ключовою особливістю поточного періоду

можна вважати „розмежування” європейського й російського напрямку в зовнішній політиці Мінська: якщо раніше ця політика здійснювалась в рамках спільної стратегії з РФ, то починаючи з 2007 року відбувається вибудовування незалежних ліній поведінки зі Сходом і Заходом.

Для ЄС вирішальним чинником стала готовність офіційного Мінська протистояти політичному тиску Москви. Разом з тим, здійснюючи кроки в бік Заходу Білорусь і надалі вживатиме заходи для збереження значної економічної підтримки з боку РФ.

ВИСНОВКИ

Здійснений системний аналіз еволюції білоруської зовнішньої політики, починаючи від періоду її становлення й до жовтня 2010 року, дає підстави для таких висновків.

1.3 проблематики білоруського зовнішньополітичного самовизначення існує широке коло документальних джерел і фахової літератури, частину з яких автор уперше вводить у науковий обіг. Вони не лише підсумовують розвиток подій певного періоду, а й дають можливість оцінити і проаналізувати офіційну позицію та підходи урядових кіл Білорусі як до розвитку білорусько-російських відносин, так і до європейського вектору.

Водночас наявний діапазон підходів та оцінок з досліджуваної тематики дає вагомі підстави для висновку, що наукова проблема, розв’язання якої дисертант поставив за мету, у політологічній літературі представлена фрагментарно і потребує систематизації, концептуалізації та фактичного підтвердження. Це пояснюється також і тією обставиною, що в концептуальному сенсі зовнішня політика Білорусі ще й зараз перебуває у стадії активного пристосування до геополітичних трансформацій, що відбуваються у Східній Європі.

Протягом 90-х рр. тривав активний пошук білоруськими елітами зовнішньополітичної концепції. Уже з перших років незалежності в країні виникла глибока поляризація й сформувалися різні точки зору на зовнішньополітичний вибір: прихильники тісного зближення з Росією; апологети зближення із Заходом і розбудови демократії; прибічники особливої ролі Білорусі, її самобутності.

2. Першою офіційно визнаною доктриною білоруської міжнародної ідентичності стала доктрина нейтралітету. В політичному сенсі цей концепт являв собою компроміс між найбільш впливовими силами у білоруському парламенті. Зокрема, прихильники платформи Білоруського народного фронту розуміли нейтралітет як формулу цивілізованого „розлучення” союзних республік. Для прибічників зміцнення СРСР він став прийнятним як тимчасова поступка перед поверненням до жорсткого

централізованого управління. Для багатьох депутатів мотивом послугував також „чорнобильський синдром” та приклад нейтральних розвинутих країн – Швеції, Австрії, Фінляндії.

У середині 1990-х рр. доктрина нейтралітету активно використовувалася для обґрунтування зовнішньополітичних ініціатив Білорусі як у сфері європейської безпеки (проект створення у Центральній і Східній Європі простору, вільного від ядерної зброї), так і на пострадянському просторі (проект „Мінськ - столиця СНД”).

Популярність ідеї нейтралітету в білоруському суспільстві пояснювалася і підживлювалася й тим, що він став своєрідною формою зміцнення незалежності через обережність зовнішньополітичного вибору. В радянських республіках, що несподівано перетворилися на держави, нейтралітет урівноважував внутрішньополітичну боротьбу, давав можливість витримати паузу й оцінити реакцію Москви, залишаючи можливість дрейфу від центру, і часом прикривав прагнення до вироблення незалежного від Росії міжнародного курсу. Таким чином, мова йшла про нейтралітет як інструмент досягнення політичних цілей, а не як орієнтир у політичній поведінці країни.

3. Починаючи з 1993 року, дедалі більшої ваги серед політичної еліти Білорусі став набувати інший зовнішньополітичний підхід – курс на реставрацію СРСР або хоча б відновлення зв'язків з Росією з наступною реінтеграцією. Поворотним моментом стало рішення парламенту від 9 квітня 1993 р. про вступ Білорусі до системи колективної безпеки країн СНД, що суперечило заявленому нейтралітетові.

Цей поворот виражав позиції нової консервативної більшості в парламенті, що була зацікавлена в економічній інтеграції пострадянських країн. Адже Білорусь була однією з найбільш розвинутих республік СРСР, мала високотехнологічні виробництва, кваліфіковані кадри й розвинуту інфраструктуру. На її території діяли великі вузькоспеціалізовані підприємства, багато з яких випускали кінцеву продукцію й істотно залежали від поставок з Росії комплектуючих деталей, сировини та палива. Крім того, на той час більшість білоруських товарів не могла на рівних конкурувати з товарами із Західної Європи і США.

Виразником нової тенденції став обраний у 1994 році президент Олександр Лукашенко, котрий запропонував модель глибокої політичної, військово-технічної та економічної інтеграції з Росією. Оскільки політика президента РБ дедалі більше орієнтувалася на встановлення авторитарного режиму, це об'єктивно сприяло посиленню російського вектора зовнішньої політики Мінська і, водночас, кризі західного. Важливими передумовами білорусько-російського зближення стали

внутрішньополітична ситуація в Росії (підготовка до президентських виборів 1996 р.) і розширення НАТО на схід, що дедалі більше ставало реальністю. Враховуючи політичні та військово-стратегічні аспекти, російське керівництво погодилося на реалізацію проекту російсько-білоруської інтеграції, що міг стати моделлю для всього пострадянського простору.

Загалом, курс на інтеграцію з Росією не тільки забезпечив білоруському керівництву політичні дивіденди, а й, певною мірою, допоміг зберегти промисловість республіки. Так, у 1997 р. білоруський експорт в Росію зріс на 38%, що йшло врозріз із загальною дезінтеграційною тенденцією в СНД, а економіка демонструвала найвищий рівень економічного зростання в Європі. Відповідна динаміка інтеграційної співпраці свідчила про те, що в другій половині 1990-х рр. доктрина стратегічного білорусько-російського співробітництва й партнерства стала домінуючою.

Після підписання Договору про створення Союзної держави стало очевидним, що Росія та Білорусь мають істотні розбіжності щодо декларованих у ньому планів інтеграції. По суті, цей Договір фіксував не стільки напрями подальшого зближення, скільки закріплював уже досягнуте в цій сфері. Важливою складовою співпраці двох країн були політико-ідеологічні чинники, а не потреба переходу на вищий рівень інтеграційної співпраці. Практика показала: відмінності в економічних і адміністративних моделях РФ і РБ є настільки серйозними, що спільна державність може бути побудована тільки через руйнування однієї з моделей. Головною системною перешкодою до дієвої, а не декларативної інтеграції, стала цілком закономірна неготовність керівництва Росії і Білорусі поступатися повнотою власної влади, що було б неминуче при реальному інтеграційному процесі.

Прихід до влади Володимира Путіна істотно вплинув на процес розбудови „Союзної держави”. Започаткована ним нова енергетична стратегія Росії значно загострила концептуальні суперечності, закладені у проекті білорусько-російській інтеграції, та посилила антагонізм правлячих еліт двох країн. Суттєво змінилася громадська думка в обох державах: громадяни змирилися з роздільним існуванням і стали менш романтично ставитися до інтеграційних проектів. Наслідком російсько-білоруських відносин у період 2000 – 2008 рр. став повний провал інтеграційного проекту.

Проблеми розбудови „союзної держави”, світова фінансова криза та російсько-грузинська війна спричинили зміни в зовнішньополітичній стратегії Білорусі. За більш ніж десять років політична еліта Білорусі усвідомила, що розбудовувати рівноправний союз з незрівнянно

могутнішою Росією неможливо – для цього потрібні союзники як серед колишніх республік СРСР, так і країн Європейського Союзу.

Накопичений комплекс системних протиріч між Мінськом і Москвою, а також потреба пошуку нових ринків для білоруського експорту спонукали О.Лукашенка до діалогу з Брюсселем. Ключовою особливістю поточного періоду можна вважати „розмежування” європейського й російського напрямків у зовнішній політиці Мінська: якщо раніше ця політика здійснювалася в маятниковому режимі з неминучою оглядкою на Кремль, то, починаючи з 2007 року, відбувається вибудовування незалежних ліній поведінки зі Сходом і Заходом. Це багато в чому й обумовило зниження питомої ваги „союзної” проблематики та гострий конфлікт між Д. Медведєвим і О. Лукашенком напередодні президентських виборів 2010 року в Білорусі.

Очевидно, що після виборів існуючі відносини між Білоруссю та Росією будуть кардинально трансформовані, а політичні еліти двох країн будуть змушені істотно корегувати свої геополітичні стратегії. Важливе значення матиме оцінка міжнародними спостерігачами четвертих президентських виборів у Білорусі. У цьому сенсі, не можна виключати й політичних домовленостей між ЄС та Росією щодо „білоруського питання”, як це було у випадку з подіями у Киргизстані. Останні тенденції свідчать, що сьогодні як Росія, так і Захід загалом не налаштовані на конфронтацію і демонструють прагнення шукати взаємовигідні компроміси зі спірних питань.

4. Зміцнення політичного режиму О. Лукашенка і, особливо, проведення конституційного референдуму в 1996 році спричинили кризу європейсько-білоруських відносин. У відповідь Євросоюз прийняв у 1997 р. рішення, що стали основою ізоляції Білорусі в європейській політиці. Водночас конфлікт із Заходом допоміг О. Лукашенкові остаточно розправитися з опозицією й активно розбудовувати проект союзу з Росією. ЄС же в другій половині 90-х років об'єктивно був сконцентрований на практичній реалізації свого розширення на Схід.

Еволюція відносин Білорусі з НАТО засвідчила, що вони перебували у сильній залежності від білорусько-російських стосунків та внутрішньополітичної ситуації в Білорусі. У другій половині 1990-х рр., внаслідок здійснення білоруським керівництвом політики, спрямованої на корегування демократичних реформ у галузі економіки, гарантій прав людини й будівництва громадянського суспільства, країни Західної Європи й США обмежили офіційні контакти з білоруським керівництвом, що відбилося й на рівні відносин Альянсу та Білорусі. По суті, відносини НАТО – Білорусь не виходили за рамки взаємодії у форматі РСАП і ПЗМ.

Провал політики ізоляції Лукашенка з боку Заходу, загострення російсько-білоруських відносин і, особливо, російсько-грузинська війна 2008 року стали тими політичними чинниками, що спричинили зміни у підходах ЄС щодо Білорусі. Свідченням прогресу в європейсько-білоруських відносинах стало запрошення Мінська в 2009 році до участі у програмі „Східного партнерства”, а також візити протягом року до Білорусі Верховного представника ЄС Х.Солани, Єврокомісара Б.Ферреро-Вальднер, прем'єр-міністра Італії С.Берлусконі, а також перші з 1998 року візити О.Лукашенка до Литви та Італії як країн-членів ЄС.

Зближення із Заходом допомогло керівництву Білорусі зменшити тиск з боку Росії. Стає очевидним, що РФ стратегічно програє Євросоюзу, допустивши вступ РБ до участі у „Східному партнерстві”. Разом з тим, у короткостроковій перспективі, здійснюючи кроки в бік Заходу, Мінськ, без сумніву, й надалі вживатиме заходів для збереження значної економічної підтримки з боку РФ.

Загалом Білорусь виходить з міжнародної ізоляції і, хоч повільно, проте долучається до загальноєвропейських процесів та розширює свої зовнішньополітичні можливості маневру між Заходом і Сходом. Ключове значення для подальших відносин Мінська з країнами ЄС і США матиме оцінка міжнародними спостерігачами президентських виборів 2010 року в Білорусі.

Водночас, з огляду на майбутні президентські вибори, а надто на особливість методів управління державою, видається малоімовірним здійснення у Білорусі системних та незворотніх демократичних реформ. Фактично, зовнішньополітична активність Білорусі у короткостроковій перспективі спрямована на забезпечення перемоги О.Лукашенка на майбутніх президентських виборах. Отже, зацікавлена в економічному зискові від співпраці з ЄС і США і суттєвому послабленні політичного та економічного тиску з боку Кремля, білоруська влада, вірогідно, спроможна запропонувати західним партнерам, в обмін на певну лояльність, лише часткове реформування політичної системи країни.

5. Інтенсифікація контактів з Україною у 2007-2010 рр. є наслідком зміни зовнішньополітичного контексту Білорусі й, зокрема, часткового припинення субсидування білоруської економіки Росією, внаслідок чого Мінськ був змушений шукати нові ринки збуту для своїх товарів і диверсифікувати поставки енергоресурсів у країну.

Поліпшення українсько-білоруських відносин є частиною масштабнішого процесу зближення Білорусі з Європейським Союзом і пошуку діалогу між Мінськом і Брюсселем, в якому Україна розглядається як посередник. Водночас українсько-білоруські відносини перебувають у прямій залежності від поточних російсько-білоруських і

білорусько-європейських відносин, що позначається на ступені нестабільності та кон'юнктурності.

Загалом білоруське керівництво зацікавлене в нарощуванні відносин з Києвом як на двосторонньому рівні, так і в багатосторонньому форматі „Східного партнерства”, а також у створенні балто-чорноморського транзитного союзу в складі Литви, Білорусі й України для досягнення енергетичної незалежності й посилення свого геополітичного становища в регіоні. Враховуючи перспективи відносин України з Республікою Білорусь, запропоновано створити координаційні групи на рівні урядових структур для вироблення і реалізації програм співробітництва України і Білорусі в політичних, економічних та культурних сферах в рамках регіональної інтеграції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Крет Р. М. Концепція нейтралітету у зовнішній політиці Білорусії / Р. М. Крет // Грані. – 2009. – №4(66). – С. 43-45.
2. Крет Р. М. Політичні колізії відносин Білорусі з НАТО у 1990-х роках / Р. М. Крет // Політологічний вісник. – 2009. – №44. – С. 397-406.
3. Крет Р. М. Суперечності у відносинах ЄС і Білорусі (1990-рр.) / Р. М. Крет // Політологічний вісник. – 2009. – №45. – С. 575-583.
4. Крет Р. М. Білорусь і Україна в реаліях східної політики ЄС / Р. М. Крет // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія „Історичні та політичні науки” / Рівненський інститут слов'янознавства Київського слав'янського університету. – Випуск 9. – Рівне : РІС КСУ, 2010. – С. 126-135

АНОТАЦІЯ

Крет Р.М. Зовнішня політика Білорусі в умовах інтеграційних трансформацій Східної Європи. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2011.

В дисертації здійснено комплексне дослідження зовнішньополітичного курсу Республіки Білорусь крізь призму геополітичних трансформацій, що відбувалися у Східній Європі в постбіполярний період.

На системному рівні проаналізовано процес формування та здійснення зовнішньої політики Білорусі під впливом внутрішніх і міжнародних чинників. Встановлено особливості характеру передумов та суперечностей стратегічного партнерства Білорусі та Росії у контексті розбудови „союзної держави” і розглянуто перспективи відносин в політиці Мінська стосовно Європейського Союзу та НАТО після розширення європейської і євроатлантичної інтеграції. Досліджено особливості західного виміру зовнішньої політики РБ в умовах зміцнення авторитарної влади О.Лукашенка, простежено трансформацію співпраці Білорусі та України в контексті „східної політики” ЄС, визначено її перспективи.

Показано, що зовнішньополітична стратегія Мінська обумовлена низкою об’єктивних та суб’єктивних чинників, що відповідно обумовлюють характер її дихотомості та прагматичності.

Ключові слова: зовнішня політика, Республіка Білорусь, Російська Федерація, Україна, Європейський Союз, НАТО, східне партнерство.

АННОТАЦИЯ

Крет Р. М. Внешняя политика Беларуси в контексте интеграционных трансформаций Восточной Европы. – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Ровенский государственный гуманитарный университет. – Ровно, 2011.

В диссертации осуществлено комплексное исследование внешнеполитического курса Республики Беларусь сквозь призму геополитических трансформаций, которые происходили в Восточной Европе в постсоветский период.

На системном уровне проанализирован процесс формирования и осуществления внешней политики Республики Беларусь под влиянием внутренних и международных факторов. Установлены особенности характера предпосылок и противоречий стратегического партнерства Белоруссии и России в контексте формирования «союзного государства» и рассмотрены перспективы отношений политики Минска касающиеся Европейского Союза и НАТО после расширения европейской и евроатлантической интеграции.

Автором исследованы особенности западного направления внешней политики Республики Беларусь в условиях укрепления политической власти А. Лукашенка. Установлены важные предпосылки трансформации сотрудничества Белоруссии и Украины в контексте «восточной политики» ЕС, определены её перспективы.

Проанализировано развитие политического диалога между президентами двух стран – России и Белоруссии, министерствами и ведомствами, особенности контактов Белоруссии с Украиной, переговоры белорусских правительственных делегаций представителями НАТО и Европейского Союза.

Доказано, что внешнеполитическая стратегия Минска обусловлена чередой объективных и субъективных факторов, которые соответственно определяют характер её прагматичности.

Обосновано, что самыми влиятельными международными факторами белорусской внешней политики остаются её равноправный союз не только с Россией, но и с другими республиками бывшего СССР, а также со странами ЕС.

Исследование основных доминантов стратегического подхода РБ к формированию внешнеё политики показало, что Белоруссия хотя и медленно, но постепенно стремится выйти с той изоляции, в которой она находилась, и стремится расширить свои внешнеполитические возможности на международной арене.

Ключевые слова: внешняя политика, Республика Беларусь, Российская Федерация, Украина, Европейский Союз, НАТО, восточное партнерство.

ANNOTATION

Kret R. M. Foreign policy of Belarus in the Conditions of Integration Transformations of Eastern Europe. – Manuscript.

Dissertation for a candidate degree of Political Science in specialty 23.00.04 – political problems of international systems and global development. – Rivne State Humanitarian University. – Rivne, 2011.

In the dissertation the complex research of foreign political course of the Republic of Belarus in the light of geopolitical transformations which took place in Eastern Europe in postbipolar period has been done.

The author has analyzed the system approach to the process of formation and realization of foreign policy of Belarus under the influence of internal and international factors. The peculiarities of the character of preconditions and contradictions of strategic partnership of Belarus and Russia in the context of building „union state” have been established and the perspectives of relations in the policy of Minsk with regard to European Union and NATO after extension of European and Euroatlantic integration have been considered, the peculiarities of western measurement of foreign policy of RB in the conditions of strengthening authoritarian power of O. Lukashenko have been researched, the transformation of cooperation between Belarus and Ukraine in the context of „eastern policy” of EU have been observed.

These key problems, with the help of which Belorussian power and scientific association form conceptional approaches to the place and role of Belarus on the international arena, give an opportunity to understand foreign policy course of Minsk, its characteristic features and peculiarities to take into account while discussing and adopting state decisions.

Key word: foreign policy, the republic of Belarus, Russia Federation, Ukraine, European Union, NATO, Eastern partnership.

Підписано до друку 12.12.2010 р.
Формат 60×90 1 / 16 Папір офсетний. Гарн. Таймс
Друк різнографічний
Ум. друк. арк. 1,2 Ум. обл. видавн. арк. 0,9
Наклад 100 прим. Зам. № 39/10

Віддруковано ФОП Орос О.Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію В01 №666634 від. 24.12.2003
Рівне, вул. О.Кобилянської, 15а, тел.(098)455-2008